

**АВАНГАРДИСТСЬКИЙ ТИП ТОНІЧНОГО ВІРША В РАННІЙ
ПОЕЗІЇ АНДРІЯ ЧУЖОГО. ДІАЛОГ З МИХАЙЛЕМ СЕМЕНКОМ
(на прикладі віршів Андрія Чужого
«Мій портрет» та «Ми з Семенком на смітнику»)**

У статті здійснено ритмічний аналіз поезій Андрія Чужого «Мій портрет» та «Ми з Семенком на смітнику», розглянуто авангардистський тип тонічного вірша в ранній творчості поета-футуриста, досліджено поетичні зв'язки Андрія Чужого з Михайлом Семенком.

Ключові слова: Андрій Чужий, Михайль Семенко, дольник, авангардистський тип, ритмічні форми.

В статтє проведен ритмический анализ поэтических произведений Андрея Чужого «Мой портрет» и «Мы с Семенко на мусорке», рассмотрен авангардистский тип тоничного стиха в раннем творчестве поэта-футуриста, исследованы поэтические связи Андрея Чужого с Михайлом Семенко.

Ключевые слова: Андрей Чужой, Михайль Семенко, дольник, авангардистский тип, ритмические формы.

The article analyzes the rhythmic of Andriy Chuzhyi's poetries "My Portrait" and "Mykhail Semenko and I Are at the Dump", studies avant-garde type of tonic verse in the early works of the futurist poet, investigates Andriy Chuzhyi's poetic relationship with Mykhail Semenko.

Key words: Andriy Chuzhyi, Mykhail Semenko, dolnyk, avant-garde type, rhythmic forms.

Андрій Чужий... але «це [нам] лише здається, а насправді [він нам] близький-близький» [Чужий 1997, 12]. Поезія Андрія Чужого була добре відома у свій час, його твори з'являлися в авангардистських часописах та альманахах. Але перша збірка Андрія Чужого вийшла лише у 1980 році у видавництві «Радянський письменник» не без зусиль професора Наталі Василівни Костенко, яка знову освіжила в пам'яті українського читача ім'я Андрія Чужого і написала передмову до збірки поезій, де вказала на нерозривну традицію поета з американськими, європейськими та українськими авангардистами [Чужий 1980, 5-6]. А свого часу, у 20-ті роки ХХ ст., Андрій Чужий був активним учасником літературних угруповань (Аспанфут [Чужий 1980, 3],

Безмежники [Коцарев]), часто з'являвся на шпальтах літературних видань (газети «Більшовик», «Вісті», футуристичні видання «Семафор у майбутнє», «Нова генерація», альманах «Літературний ярмарок» [Чужий 1980, 3]), тісно спілкувався з футуристами, тож був у центрі бурхливого літературного авангарду.

Андрій Чужий виступав із власною поетичною мовою, однак майстерно використовував і набутки своєї доби. І хоча за формою Андрій Чужий наближався у творчості до футуристичних «вигадок» Михайля Семенка та всього панфутуристичного товариства, зміст його творів увібрав найкращі здобутки кларнетизму Павла Тичини, а його поезія своєю пантеїстичністю і безпосередністю перегукується з пізнішою творчістю Б.-І. Антонича, бо є в ній багато й пресюрреалістичного, хоч витoki цього слід шукати в поезії тих, на кого орієнтувався Андрій Чужий (а це – В. Вітмен, М. Чюрльоніс).

Та зустріч із Михайлем Семенком стала знаковою для поета і започаткувала новий, авангардний, період у його творчості. «Семенко взагалі був постійним «гостем» його віршів, у багатьох із них він ходить космосом і грає на скрипці або перестриває молодого поета в парку «Софіївка» чи просто його текст стає епіграфом до вірша Чужого» [Коцарев]. Ось і в цій статті хочеться розглянути кілька проявів своєрідного поетичного «діалогу» між Андрієм Чужим та Михайлем Семенком, що мав різні форми, ритми, характери; зокрема, на прикладі віршів «Мій портрет» та «Ми з Семенком на смітнику».

Вірш «Мій портрет» написаний у найкращих авангардистських традиціях (є в ньому «характерний для модерністських течій виклик традиційним громадським смакам – та сама закоханість у парадокси життя й у власну особу, надмір деталей, суцільні ланцюги складених слів, повна відсутність пунктуаційних знаків, часом порушення логічних зв'язків, «розхристаний» вільний вірш» [Чужий 1980, 4]). Цей твір за формою, настроєвістю та ідейною спрямованістю помітно перегукується з відомим «Автопортретом» Михайля Семенка. Це, як побачимо далі, не могло не відобразитися й на суто версифікаційних аспектах твору. Автор підхоплює «семенківський» сміх (у Чужого: «один вкрито криваво-золотим пилом юно-наївного сміху»), «сито безжурно-наївності»), вітаїстичний настрій і (само?)закоханість (Семенкове «ХАЙЛЬ КОХАЙЛЬ» відбивається у Чужого в «роздаровуванні» себе – «кудлатого юно-красного наївного-безжурно-веселого до боже вілля юнака» «дарунок вічності», «дарунок майбутньому»), а у формі: пошук смислів у частинах слів (у Чужого: «діти сміхо – боже – вільно – рухливого дня»), «боже вілля юнака») і використання сфрагиди. Разом із тим, якщо роздивитися ритмічний шар твору, то тут також знайдемо багато цікавого. «Мій портрет» написано обмилованим футуристами верлібром, що не був чужий і Андрію Чужому, та все ж констатуємо той факт, що в «конструкторі» цього верлібру пере-

важає дольник (26 рядків з 33): Дк3 (7 рядків), Дк4 (10 рядків), Дк5 (3 рядки) та Дк7 (1 рядок), до інших дольникових рядків формально зараховуємо «Дк2». Цікаво спостерігати, що серед Дк3 представлені такі форми як II(4) – IV(2) – I(1) [Тут і далі – у дужках вказано кількість рядків, у яких використано зазначену ритмічну форму Дк]. За спостереженнями Н. Костенко, саме ці ритмічні форми мали сильні позиції в творчості поетів-авангардистів: «Треба взяти також до уваги, що в 1910-1920-і рр. достатньо сильними були позиції I, II, IV ритмічних форм, які, напр., у М. Семенка в сумі давали 64% (63,8)» [Костенко Український 3-ітковий дольник, 10]. Дк4 у цій поезії найсильніше представлений VIII(4) ритмічною формою. Беручи до уваги, що ця ритмічна форма Дк4, а також IV(2) ритмічна форма Дк3 базуються на двоскладниковій (повнонаголошеній) основі, можна говорити про питому українську (двоскладникову) основу дольника у «Моему портреті» Андрія Чужого. Порівнюючи цей твір із «Автопортретом» Михайля Семенка, варто зауважити, що «Автопортрет» є також наполовину двоскладниковим («Навіть у знаменитому «Автопортреті» (ХАЙЛЬ СЕМЕ НКОМИ) прозирає мозаїка із класичних 3-складових і 2-складових розмірів, розведених на дві частини алітераційним рядком...» [Костенко Український 3-ітковий дольник, 8]). «Особливість генези українського дольника в тому, що він формувався переважно під безпосереднім впливом німецьких та англійських зразків, перекладених І. Франком, М. Старицьким, Лесею Українкою та ін. із додержанням ритміки оригіналу. Односкладові, ямбічні інтервали німецького дольника відтворювалися такими ж односкладовими, ямбічними. Подібна традиція укорінилася і в оригінальній творчості українських поетів, напр., у Івана Франка» [Костенко Український 3-ітковий дольник, 7]. Отже, навіть будучи провідним футуристом, цілком приховати глибоку закоріненість в українську віршову традицію дуже важко, бо саме двоскладникова природа українського дольника свідчить про його самобутність. Таким був український авангард: «Авангардисти підхопили цю тенденцію, оскільки вона не суперечила їхній несинкретичній настанові. Трансформація класичного 2-складового вірша проходить у них через спробу привити його до гілки некласичного вірша, через впровадження, вмонтування в дольники, у перехідні метричні форми і поліморфні тонічні структури» [Костенко Український 3-ітковий дольник, 7-8].

У своєму творі «Ми з Семенком на смітнику» Андрій Чужий не пориває з «авангардистською» автобіографічністю, натомість – поглиблює «діалог» зі своїм другом і «вчителем» Михайлем Семенком. «Смітник» - образ цілком футуристичний, що став певним символом ще з часів перших футуристичних маніфестів. Ще Ф.Т. Марінетті у своєму «Першому маніфесті

футуризму» писав про те, що «надто довго Італія була смітником (звалищем) усілякого дрантя», але, зрештою, він усвідомлював і те, що молоде покоління прийде і так само викине попереднє покоління на смітник «як непотрібне манаття». «Відозва Анатолія Стерна та Александра Вата «До народів світу та Польщі» містила десять скандалізуючих публіку пунктів, що закликали викинути цивілізацію, культуру «na smietnik»» [Костенко З історії і теорії вірша епохи авангарду, 25]. «Смітник» як суто футуристичний символ постає також і в творчості Андрія Чужого. У нього він означає «вчора», яке ще досі є «у світа хаті», над яким поет не знає, чи то плакати, чи то сміятися і творити нові дива, аби це «вчора» забулося, «викинулося на смітник». Бо лише викинувши «вчора», на думку футуристів, можна було створити щось вічне: «навіщо вчора / - воно бездумне // співай Семенко / сонця немає // вічність в нас...». Ця неминуча традиційність, із якою неможливо порвати, передана і в ритмічній будові вірша: вірш, на перший погляд, тонічний, написаний Дк4, але цей Дк4 рівний і «одноманітний», аж заколисує. Цьому ефекту сприяє і цезура посередині рядка. А крізь цезуру взагалі можемо розгледіти, що Дк4ц, в основному, побудований на двоскладниковій основі (Я4ц1н).

Отже, футуризм є масштабним явищем світового авангарду не лише за кордоном, але й в Україні, де був представлений не поодинокими авторами, а цілим суцвіттям постатей, кожна з яких – самодостатня і неповторна. Одним із яскравих і самобутніх футуристів є поет Андрій Чужий, творчість якого увірвала нові футуристичні віяння і набутки імпресіонізму та сюрреалізму, що яскраво і цілком природно відобразилося на його вірші, по-авангардистськи вільному, а водночас із дольниковим та акцентним розмаїттям, у якому відчуваємо також відгомін силабо-тонічної традиції в її питоми українському двоскладниковому варіанті.

1. *Костенко Н.* З історії і теорії вірша епохи авангарду (на матеріалі українського і польського футуризму і конструктивізму // *Na styku kultur: wiersz polski i ukraiński* (На стику культур: польський та український вірш). – К., 2007. – С. 24-39. 2. *Костенко Н.* Український 3-іктовий дольник. Метрика і ритміка. – С. 7-8 (рукопис). 3. *Коцарев О.* „Чужий” поет, що не забув „своїх”. Після ГУЛАГУ він не боявся говорити про «Розстріляне Відродження» // Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/25828/ChUZhYJ_POJeT_Shho_Ne_ZABUV_SVOJih_Pisla_GULAGU_vin_ne_bojavsagovoryty_pro_Rozstrilane_Vidrodzhenna?a_srt=&a_offset=0. 4. *Чужий Андрій.* Поезії: вірші та поеми / Упор. Н.В. Костенко. – К.: Рад. письменник, 1980. – 75 с. 5. *Чужий А.* Твори / Упор. В.Т. Поліщук. – Черкаси: Облредвидав «Сіач», 1997. – 88 с.